

ΑΠΟ ΤΗΝ ΗΘΟΓΡΑΦΙΑ ΣΤΗ ΜΥΘΟΛΟΓΙΑ

Η ζωγραφική του Κώστα Γραμματόπουλου και η εξέλιξή της

Η εικαστική προσφορά του Κώστα Γραμματόπουλου στην ελληνική τέχνη είναι ασφαλώς γνωστή και ευρύτερα αναγνωρισμένη, στις πέντε δεκαετίες στις οποίες δημιουργεί και εκθέτει τα έργα του στον ελληνικό και στο διεθνή χώρο. Ζωγράφος στο ξεκίνημά του και σε πολλές μετέπειτα χρονικές περιόδους, χάρκτης στις δεκαετίες του '50 και του '60, εικονογράφος σε πάρα πολλές περιπτώσεις, ολοκλήρωσε μια πολύ αξιόλογη εικαστική κατάθεση, που ξεχωρίζει αμέσως για την προσωπικότητά της και τον λυρισμό της. Η χαρακτήριση του, οι ξυλογραφίες του ειδικότερα, είναι η επίδοσή του, που τον έκανε ευρύτερα γνωστό, καθώς μ' αυτές έφθασε στη διεθνή αναγνώριση και επιβράβευση, και καθώς ως καθηγητής χαρακτήρισε στην Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών δίδαξε με μεγάλη επιτυχία και με πλήθος μαθητών. Η ζωγραφική του όμως είναι ένα σπουδαίο κεφάλαιο της τέχνης του Κ. Γραμματόπουλου, και συχνά πιο θεμελιακό από την χαρακτήριση. Απ' τη ζωγραφική ξεκινά, πριν εισαχθεί στην Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών, στη δεκαετία του 1930, και ως ζωγράφος επιχειρεί τις πρώτες του εικαστικές ολοκληρώσεις. Ως ζωγράφος ανιχνεύει τη θεματογραφία και την ποικιλία στα τεχνικά μέσα και στη ζωγραφική μεταγράφει τακτικά όσα ανακαλύπτει με την χαρακτήριση. Ανεξάρτητα από το επιμέρους εικαστικό του μέσο, ο Γραμματόπουλος είναι ένας ζωγράφος.

Ως ζωγράφος άλλωστε ξεκινά και ολοκληρώνει τα πρώτα του έργα σε πολύ νεαρή ηλικία, το 1930, και μέχρι το 1936 όταν εισάγεται στην Α.Σ.Κ.Τ. Στα έργα αυτής της περιόδου εύκολα διακρίνει κανείς τα μετέπειτα γενικά του γνωρίσματα: την μεγάλη σχεδιαστική δεξιότητα, τις αξίες της σύνθεσης, και, κατεξοχήν, την υψηλή ευαισθησία στο χρώμα. Ωριμος σχεδόν από τότε ο Γραμματόπουλος μπορεί και αποδίδει την ψυχική του επαφή με το τοπίο (τοπία της Καισαριανής, κυρίως), όπου ζωγραφίζει τα μικρών διαστάσεων έργα του. Δεν διαπιστώνονται σε αυτά εμφανείς επιδράσεις άλλων ζωγράφων, κι αυτό είναι εντυπωσιακό, δεδομένου ότι ο ζωγράφος είναι τότε μόλις 14 έως 20 ετών. Κι αυτό το γνώρισμα δηλώνει από τότε την εκφραστική του αυτοπεποίθηση και την τάση να επιμένει στις προσωπικές του προτιμήσεις και στα δικά του οράματα. Διαπιστώνουμε ακόμη σε αυτά τα έργα μια μηχανική παρατηρητικότητα που συχνά φθάνει στον ρεαλισμό. Τόσο τα τοπία, όσο και τα στοιχεία κτισμένου περιβάλλοντος σ' αυτά τα έργα, δηλώνονται όχι στην γενική τους διατύπωση αλλά στην συγκεκριμένη τους όψη. Μόνο το χρώμα, κοντινό σε μια υπαιθριστική - εμπρεσιονιστική αντιμετώπιση, προσημειώνει την μετέπειτα αναπτυγμένη του κατεύθυνση προς επιμέρους χρωματικές έρευνες.

Μαθητής του Γ. Κεφαλληνού στην Α.Σ.Κ.Τ., συνεχίζει και μετά το 1936 την πετυχημένη επίδοσή του στη ζωγραφική με τις τέμπλες και τις ακουαρέλλες και με τη θεματογραφία του γύρω του οικείου χώρου. Στα πολλά έργα αυτής της περιόδου που διασώζονται είναι σαφές ότι ο Γραμματόπουλος εξειδικεύει την θεματογραφία του. Ο ίδιος χώρος της Καισαριανής περνά στα περισσότερα έργα του ως πεδίο ενός καθημερινού τοπίου στο οποίο η ανθρώπινη παρουσία είναι έντονη. Αυτή η περίοδος ωστόσο διαρκεί ως το 1956, όταν αναχωρεί για μεταπτυχιακές σπουδές στο Παρίσι και τα έργα της χωρίζονται (α) στα εσωτερικών χώρων, (β) στις προσωπογραφίες και (γ) στις νεκρές φύσεις.

Σ' όλα τα μέχρι αυτήν την εποχή έργα του ζωγράφου εντυπωσιάζει η άποψη χρήση των χρωματικών του μέσων και η υψηλότερη σχεδιαστική του ικανότητα. Είναι σαφές ότι η μαθητεία του στην Α.Σ.Κ.Τ. και οι πιθανές έμμεσες μαθητείες του προς άλλους ζωγράφους, δεν έχει να προσθέσει τίποτε στα θέματα και στις τεχνικές των έργων του από το 1931. Η εξέλιξή τους είναι ενδογενής, βασισμένη στη δική του παρατήρηση και στις προσωπικά καλλιεργημένες ικανότητες. Η παραμονή του ωστόσο στο Παρίσι μετά το 1956, θα επιδράσει σε μια αλλαγή ή μετεξέλιξη αυτών των γνωρισμάτων. Είναι τα χρόνια που ο Γραμματόπουλος προχωρεί σε μια εξειδικευμένη έρευνα των τεχνικών στο χρώμα και ως χάρκτης επινοεί πολύ προηγμένες τεχνικές εναπόθεσης του χρώματος πάνω στην επιφάνεια, οργανώνοντας ταυτόχρονα τη σύνθεσή του σε πολλαπλές δέσμες φωτισμού, οι οποίες συνδυάζονται πάνω στον ίδιο χώρο.

Το βέβαιο είναι ότι ο Γραμματόπουλος φθάνει γρήγορα σε μια πολύ προσωπική γλώσσα και ότι αναγνωρίζεται τότε διεθνώς ως εξέχων χάρκτης. Στις δύο δεκαετίες που ακολουθούν, η χαρακτήριση φαίνεται να τον κερδίζει κατά κύριο λόγο, και η παράλληλη διδασκαλία του στην Α.Σ.Κ.Τ., όπου από νωρίς εκλέγεται καθηγητής, καθιερώνει τον Γραμματόπουλο ως δάσκαλο και δημιουργό αυτής της τέχνης. Η θεματογραφία του αυτήν την περίοδο στρέφεται εν τω μεταξύ σε θέματα μυθολογικά και πάντως ελληνοκεντρικά, ακόμη και στα τοπία του. Το φως παίζει κυρίαρχο ρόλο, και οι φιγούρες που αναδύονται μέσα από τις δέσμες του, αν δεν είναι μυθολογικές, είναι αλληγορικές και συμβολικές του αρχαίου ελληνικού πνεύματος, παρουσιασμένες με λυρισμό και ρομαντισμό.

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1970 όμως η επίδοση του Γραμματόπουλου στη ζωγραφική γίνεται

ολοένα και τακτικότερη. Δεν είχε βέβαια σταματήσει στα χρόνια της χαρακτηριστικής, αφού τα προσχέδιά του ήταν ολοκληρωμένες εικαστικές συνθέσεις που μεταφερόταν σε χαράξεις. Απλώς τώρα η ζωγραφική ξαναγίνεται η τελική μορφή πολλών έργων του και ξανακερδίζει την κύρια έγνοια της έκφρασής του. Η "Αρπαγή της Ευρώπης" είχε γίνει το 1957 ως ζωγραφικό σχέδιο μεγάλων αξιώσεων, πριν γίνει χαρακτηριστικό. Το ίδιο και η «Οπτασία στο Γαλαξίδι» του 1968. Τώρα ο Γραμματόπουλος επιμένει στην εικόνα της ζωγραφικής και χρησιμοποιεί το λάδι για να αξιοποιήσει τις εμπειρίες της χάραξης. Σ' αυτήν την ομάδα ζωγραφικών του έργων ανήκουν πολλά και αυτή είναι η πιο πρόσφατη και η πιο συγκεφαλαιωτική δημιουργική του περίοδος. Κύρια θέματα είναι είτε τα μυθολογικά, είτε τα τοπία του Αιγαίου, είτε οι νεκρές φύσεις, κυρίως της θάλασσας. Συχνά γυναικείες φιγούρες συνδυάζονται σε αυτά τα πλαίσια και παρουσιάζονται ως μούσες στην ακρογιαλιά μαζί με πέτρες, κυματισμούς και άλλα τυπικά στοιχεία, τα οποία ο ζωγράφος αποδίδει με πολύ προσωπικό τρόπο, φωτισμένα σαν με φωτορεαλιστική διάθεση, αλλά ταυτόχρονα παρουσιασμένα με έξοχους λυρικούς τόνους. Στην «Οπτασία στο Γαλαξίδι» λ.χ., έργο του 1975, αξιοποιούνται όλες οι έρευνες και εμπειρίες του ζωγράφου από τα χρόνια που προηγήθηκαν: ένας συνδυασμός από στοιχεία της καθημερινότητας (νεοκλασικά σπίτια, δρόμος) με σύμβολα μυθολογικά και αλληγορικά, όπως η φιγούρα που ξεπροβάλλει από το στίπτι ή το καράβι που υπαινίσσεται την γαλαξιδιώτικη παράδοση. Η τελική σύνθεση έχει έντονα σουρεαλιστικά γνωρίσματα, αφού τα ανωτέρω στοιχεία συντίθενται με έκδηλη αποσπασματικότητα και ετερογένεια, φανερώνοντας μια υποσυνείδητη και ονειρική διασύνδεση τους.

Το σχέδιο είναι γι' αυτόν μια αρχέγονη νοητική αφαίρεση των πραγμάτων, αφού η ύπαρξη της γραμμής δεν είναι παρά ένα αντιληπτικό αποτέλεσμα της τομής των χρωματικών επιφανειών στη φύση. «Το σχέδιο πάνω ακριβώς στα σαφή όρια των τόνων και των χρωμάτων είναι ένας φλύαρος πλεονασμός», εξομολογείται ο ίδιος με ευστοχία. Αγατώντας (και καλλιεργώντας) τις εκφραστικές ιδιότητες και του σχεδίου και του χρώματος χωριστά, θέλησε να αφήσει στο καθένα την πρωτογενή του αισθητική δύναμη, χωρίς να τα υποτάξει σε δεσμευτικές συμβάσεις. Αποτέλεσμα είναι τελικά η πετυχημένη διαπερατότητα της φιγούρας στα έργα του, η εξιδανίκευση που προβάλλεται έτσι και η αλληγορική προέκτασή τους, ταυτόχρονα με την υποβλητική λειτουργία του χρώματος.

Στη ζωγραφική κατάθεση του Κ. Γραμματόπουλου εντάσσονται και αρκετά έργα με εθνικο-αντιστασιακό χαρακτήρα. Οι «Ηρώες» λ.χ. το 1943, σχέδιο με λάδι, όπου η σκιά του εκτελεσμένου ήρωα στέκει όρθια στον τοίχο κρατώντας την ελληνική σημαία.

Και στα έργα της περιόδου 1973-1975 όπου με τον ίδιο εξιδανικευτικό τρόπο - του διαχωρισμού του περιγράμματος από την ρεαλιστική φόρμα - μια φιγούρα εγκλωβίζεται από την σκιά του φωτός πάνω της.

Συγκεφαλαιώνοντας εδώ την επισκόπηση της ζωγραφικής του Κ. Γραμματόπουλου, θα μπορούσαμε να πούμε ότι πρόκειται για έναν καλλιτέχνη του οποίου η προσφορά ήταν πάντα προσωπική και γνήσια, χωρίς αμφιβολία. Ξεκινώντας από τη ζωγραφική και καταθέτοντας σε αυτήν την χαρακτηριστική του ενδιάμεση έρευνα, δείχνει την αναπόφευκτη και πηγαία σχέση μαζί της. Έτσι στη ζωγραφική του προσφορά δεν εντάσσονται μόνο τα αρχικά ηθογραφικά έργα του αλλά και τα μετέπειτα, τα γεμάτα από το λυρικό και μυθολογικό στοιχείο, η κυρίως γνωστή εργασία του, και αυτή που του έφερε το κύρος και την ευρύτερη αναγνώριση.

Πρώτα απ' όλα όμως πρόκειται για έναν ζωγράφο με πίστη στα πηγαία του εκφραστικά χαρίσματα, με πίστη στην προσωπική του ματιά προς τον κόσμο και στην τέχνη του. Μ' αυτήν την έννοια, η εικαστική του προσφορά, πέρα από τα επιμέρους γνωρίσματά της, που την καθιέρωσαν από νωρίς, μας κερδίζει για την αλήθεια και την ειλικρίνειά της. Μας θυμίζει, σε κάθε ματιά, αξίες τρόπου ζωής σε αυτόν τον χώρο, οι οποίες μέχρι πρότινος εξαφανίζονταν ως θέαμα είτε ως νοοτροπία.

Το μυθικό και λυρικό στοιχείο της τέχνης του Κ. Γραμματόπουλου, ειδωμένο μ' ένα ανάλογο βλέμμα, αποκαλύπτει μια τέτοια διάθεση ρομαντισμού, αναγωγής στον παλιότερο χρόνο και στον μύθο, στο γενικό, εξιδανικευμένο στοιχείο.

Η διάσωση και η καλλιέργεια αυτής ακριβώς της πνευματικής ατμόσφαιρας στις αντίξοες δεκαετίες που προηγήθηκαν, είναι συνεπώς ένα ακόμη γνώρισμα, που κάνει την συνολική του προσφορά όχι μόνο έγκυρη αλλά και επίκαιρη.

ΧΑΡΗΣ ΚΑΜΠΟΥΡΙΔΗΣ, Ιστορικός Τέχνης, Τεχνοκριτικός